

דף עט

'שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים' — מה שאמרו 'ביישנים', אין זה לפי מזגם הטבעי של ישראל, שהרי אמרו (ביצה כה): 'שלשה עזין הן: ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות'. אלא שהתורה היא שמשנה את תכונתם ליראת חטא ובושת פנים, וכמו שאמרו (בביצה שם) 'מפני מה נתנה תורה לישראל? מפני שהן עזין, ופירש רש"י: 'זנתנה להם תורה שיעסקו בה, והיא מתשת כחם ומכנעת לבם'.

וכן מבואר ממאמרם ז"ל: 'כל מי שאין לו בושת פנים, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני' — הרי שמידה זו באה להם מן התורה. (מהרש"א. ולולא דבריו היה נראה שמה שאמרו 'עזין שבאומות' אין הכוונה ל'עזות פנים' ההפכית ל'בושת פנים', שזו אינה בישראל עם-קודש כלל, אלא הכוונה לעקשנות — 'עם קשה עורף', וכמו שפירש רש"י בביצה שם: 'עזים' — קשים להנצח, ומידה זו אינה עומדת בסתירה לביישנות. וע' דרך אחרת בחידושי אגדות למהר"ל דרך אחרת).

דף פ

חילול שבת על הצלת פגים

'...ובן שמונה מי קחיי, והתניא: בן שמונה הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו, אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני הסכנה? הכא במאי עסקינן כשנגמרו סימניו... אמרינן: האי בר ז' הוא, ואישתהווי הוא דאישתהי'...

— רבו הפירושים בסוגיה זו בבאור דברי רבי אבהו ובדברי רבי ורשב"ג. וכן השיטות חלוקות בפסק ההלכה. והשולחן ערוך (או"ח של, ז ח) פסק שתינוק הנולד בחודש השמיני להריון, ואף בספק-שמיני ספק-שביעי, כל שלא נגמרו שעריו וצפרניו — אסור לטלטלו, ואין מחללין עליו את השבת כדי שיחיה, שהרי הוא נפל. ויש חולקים וסוברים שעל ספק בן ח' ספק בן ז' — מחללין (ע"ש בבאה"ט ובבאור הלכה). אמנם, בזמנינו, שהצלת הפגים נפוצה, ברור שהדין שונה. וזו לשון הגרש"ז אויערבך שליט"א בספרו (מנחת שלמה סוף סי' לד):

'... דוגמא לדבר: בן שמונה, אשר חלילה לומר גם בזמננו ד'הרי הוא כאבן'. [מסופקני במי שנמצא כיום באיזו מדינה אשר אין שם אינקובטור, אם מותר לחלל שבת עבור חיי שעה של בן ח', כיון דבזמננו הם יכולים לחיות. וצריך עיון]. עד כאן לשונו. וכן פסק בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד קכג). וכן נטה בשו"ת שבט הלוי (ח"ג קמא).

[ובשה"ל תוך כדי דיונו על תינוק שהושלמה התפתחותו על ידי אינקובטור, כתב להסביר את שיטת רש"י בסוגייתנו שבן-שמונה כל עוד לא מלאו לו עשרים שנה, אין הוא ודאי בן קיימא, אשר הראשונים תמהו מאד, כיצד יתכן שגיבור ועושה מלחמה ידון כספק נפל, ומה סברא יש לומר שאדם מבוגר שהקים משפחה ובניו עמו, לא יתאבלו על מותו? והסביר שטעמו של רש"י הוא שכל שלא יכול להגיע לשנתו העשרים מחמת פגם שיש ביצירתו, אינו בגדר אדם חי ונידון כנפל לכל דינו. אך פשוט שכל שהאריך ימים והגיע לזקנה — אין זה נפל, אף אם כשנולד לא נגמרו שעריו וצפרניו, שהגדרתו של הנפל כל שאינו ראוי להתקיים ולהתפתח כאחד האדם].

וכל זה אמור אף ללא הטעם המוזכר בגמרא ד'אישתהווי אישתהי'. וממילא נשמע שגם אם הקדים הולד לצאת קודם שבעה חדשים, כל שיש אפשרות להצלתו לחיי-עולם ע"י אינקובטור — חייבים להצילו. (מובא בשש"כ פרק לו הע' כד מהגרש"ז א. ונראה שזה אף לדעת הראשונים שאין מחללים שבת על העוברים, בכה"ג מחללים — לדברי ה'באור הלכה' סי' של ד"ה או ספק).

דף פא

'נתערבו באחרות — כולן ידלקו. דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: יעלו באחד ומאתים, שהיה ר"מ אומר כל שדרכו לימנות מקדש...'. — לענין פסק ההלכה — הביא ה'בית יוסף' (יו"ד קי"ג) שלש שיטות: דעת הרמב"ם (מאכלות אסורות טז. וכ"פ בשלחן ערוך שם) לפסוק כחכמים שאין מקדשים אלא ששה דברים, וגם ככרות של בעל הבית — כר' עקיבא. וכתב הרמב"ם, לאו דוקא אותם ששה, אלא הכל לפי הזמן והמקום — הדברים החשובים ביותר, כגון רימוני בדין בזמנם — אינם בטלים. דעת הסמ"ג לפסוק כר' מאיר, לפי שנחלקו אליביה ר' יוחנן וריש לקיש, והלכה כר' יוחנן, ד'את שדרכו להמנות'. ודעת ספר התרומה כר' יהודה דליטרא קציעות (ע' תרומות ד, ט), שכל דבר שיש בו מנין — אינו בטל. (וע' בחור"א ערלה י, א, בנימוקי הכרעת ההלכה של כל אחת מהשיטות הללו.) [מסופקני כיצד הדין בדבר שרגילים אנשים לקנותו לפי מנין יחידות, ואולם התשלום אינו נקבע לפי מנין. והדבר מצוי בזמננו, כגון אבטיח וכן פירות מיוחדים וכדו' — האם נחשב כדבר שבמנין ואינו בטל, או שמא כיון שאין המחיר לפי יחידה אינו בגדר 'דבר שבמנין'. ונראה שאין הדבר תלוי בדרך קביעת המחיר דוקא אלא כל שההתיחסות אליו כאל יחידות לפי מנין, הוי דבר שבמנין. כן יש ללמוד ממה שכתב בתרומת הדשן (קג) לענין נרות הנוכה שנתערבו שאעפ"י שהם נמכרים לפי משקל, כיון שעתה שהם של מצוה, מתייחסים אליהם במנין — הוי 'דבר שבמנין'].

דף פב

דבר שיש לו מתירין — שיטת הר"ן רש"י (בביצה ג) מפרש טעם הדבר שדבר שיש לו מתירין אינו בטל, הואיל ויש לו התר לאחר זמן, החמירו חכמים להמתין לזמן ההתר — עד שיאכלנו באיסור יאכלנו בהתר. ומפני אותו הטעם אמרו ע' ביצה ד. שדבר שיש לו מתירין אסור אף בספק דרבנן, ואין אומרים בו 'ספיקא דרבנן לקולא'. ואולם הר"ן (בנדרים מט) האריך ליתן טעם אחר. ותורף דבריו, כיון שעתידי להיות מותר, הרי זה דומה ל'מין במינו' שאינו בטל, שהרי הדבר האסור יהא מותר לאחר זמן, והרי הוא דומה לאותו דבר שנתערב בו, וכאילו הם מין אחד. ואף חכמים החולקים על רבי יהודה וסוברים מין במינו בטל, מודים כאן, לפי שלדעתם אין ראוי לילך אחר דמיון המינים במציאות אלא בדינם. ובוזה הסביר הר"ן מדוע החמירו בתערובת דשיל"מ רק כשהתערב במינו, אבל מין בשאינו מינו — בטל, כי לדעת חכמים רק כששונים גם במציאות וגם דומים בדין אין המיעוט בטל ברוב, שכל דבר הדומה לחבירו אינו מחלישו ומבטלו רק מעמידו ומחזקו, ואין תורת 'ביטול' אלא בדברים מנוגדים. [יודגש שסברת הר"ן אינה מדאורייתא אלא מדרבנן, אבל מדין תורה אף דבר שיש לו מתירין בטל ברוב, כמבואר במסכת בבא מציעא (גג). וכן כתבו הראשונים, והר"ן עצמו בכללם — ע' פסחים כט: ונדרים נח.]. וכבר שאלו האחרונים על הר"ן, הרי טעמו זה אינו שייך כלל כלפי דין 'ספיקא דרבנן' שהחמירו בדשיל"מ אף ללא תערובת. ומוכרח שגם הר"ן סובר את סברת רש"י. ואם כן, מאין לו לחדש טעם נוסף, ומה צורך בטעם זה? (וע' בלשון הר"ן בביצה ג, ששינה מלשון רש"י שמאותו הטעם שהחמירו בתערובת החמירו בספק דרבנן, אלא שהחמירו שתי חומרות שונות — כפי שדייק בספר 'אישי יצחק' שם.) ובקובץ שעורים לג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל מובא שבכל תקנות וגזרות חכמים ישנם שני ענינים: א. הסיבה שמחמתה ראו צורך לתקן. ב. גם כשיש טעם וסיבה, כלל גדול הוא, שאין חכמים מתקנים דבר

שלא מצאו כמותו בתורה, ולעולם מסמיכים את גזרותיהם לדין דאורייתא כלשהו. אף כאן, אם כי מודה הר"ן לרש"י בסיבה לתקנה, אך היו צריכים לסמוך גזרתם על דין 'מין במינו לא בטיל'. ולכן מחלקים אנו בין אם נתערב במינו לנתערב בשאינו מינו.

ויש מי שכתב (זכר יצחק ח"ב מו, ג) הסבר אחר; שני הטעמים זקוקים ומשלימים זה את זה, שהרי התוס' כתבו בכמה מקומות, שלא אמרו 'מין במינו לא בטיל' אלא בתערובת לח בלח, אבל יבש ביבש — בטל. נמצא לפי זה שהטעם שכתב הר"ן, שדשיל"מ גידון כמין במינו, אינו אלא בתערובת לח בלח. אך הרי הדין שדשיל"מ לא בטל נאמר גם ביבש (כמ' בסוגיא), ומוכרח שיש בזה סברה נוספת, כמו שכתב רש"י, עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהתר. אמנם סבר הר"ן שטעם זה של רש"י נכון רק בתערובת יבש ביבש, שהאיסור עומד במקומו לעצמו, אלא שאינו ניכר, אבל לח בלח, המיעוט האסור נהפך להתר גמור, שהרי אינו קיים בפני עצמו (וכמשמע חילוק זה משיטת הרשב"א המובאת ביו"ד קט, שביבש-ביבש אין לאכול התערובת כאחת). ומכאן למד הר"ן שיש טעם נוסף, מצד 'מין במינו'. (וע' הסבר נוסף על דרך זו, בספר אבי עזרי — קריאת שמע א, ט. וע"ע רש"י; משיב דבר ח"ב מה ד"ה מכתב, ובסוסי"ע).

עוד בענין זה ובמסתעף — בנדרים מט.

דף פג

(ע"ב) בעניני אנדרוניוס — ע' במובא בבכורות מב (חוברת פא).

ר' אליעזר אומר: הכלאים וטרפה... לא קדושין ולא מקדישין. ואמר שמואל: לא קדושים בתמורה ולא מקדישין בעושה תמורה' — משמע מכאן שהטרפה אינה ראויה לקרבן מן התורה, שאם אינה פסולה אלא מדרבנן, היאך הקילו חז"ל כל כך שלא יעשה תמורה אחר שמן התורה הוא קרבן כשר. וקשה מכאן על דברי הכסף-משנה (איסורי מזבח ב, ב) שצייד בדעת הרמב"ם שהטרפה פסולה מדרבנן, והדרשות שהובאו בגמרא — אסמכתא בעלמא הן. 'וצריך עיון'. (עפ"י חדושי הגר"ר בענגיס ח"ב סו, מד. וכן תמה על הכס"מ מסוגיא אחרת, בשער המלך — שחיטה יא, א).

דף פד

הערות בפשט

ואלו מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן: כהן גדול שקידש את האלמנה ויש לו אח כהן הדיוט' — יש שואלים ממשנתנו על דברי החכם-צבי (סי' א) הסובר שדין 'קטלנית' קיים אף במקום יבום, אם כן, אשה זו שהיתה כבר אלמנה כשנישאה לאח שמת, מדוע מותרת להתייבם, לשיטת רבי הסובר שכבר בפעמיים היא חזקה?

ויש לתרץ שכל שיש לתלות מיתתו בעוון הידוע לנו, אין תולים זאת בה. ולכן כאן שעיקר נישואיהן בעבירה, אין דין 'קטלנית' שתולים אנו בעוון הממית. אך כל זה למאן דאמר (לעיל סד:) 'מזל גורם', אבל לאומר 'מעין גורם' לכאורה אין מקום לדברים אלו כלל, שהרי לשיטתו יש כאן סיבה טבעית למיתה. אלא שלדעת האומר 'מעין גורם' מעיקרא לא קשה, שהרי מדובר ב'קידש' בלבד ולא בנישואין [וכמבואר בגמ' שם שאין בזה דין קטלנית לאומר 'מעין גורם']. נמצא שבמשנתנו אין מקום לחשש לכולי עלמא. (דובב מישרים ח"א ע"ד. וע"ש בח"ג מ"ה במה שהביא להעיר מהמשנה להלן פו-פו שנישאת כמה פעמים ומתו בעליה. אך